

Εκπαίδευση, Δια Βίου Μάθηση, Έρευνα και Τεχνολογική Ανάπτυξη, Καινοτομία και Οικονομία

Τόμ. 1 (2016)

Πρακτικά Πρώτου Πανελληνίου Συνεδρίου

Αγορά Εργασίας και Απασχόληση κατά την Περίοδο της Οικονομικής Κρίσης στην Ελλάδα

*Σοφία Αναστασίου, Κωνσταντίνος Σιασιάκος,
Κανέλλος Τούντας, Κωνσταντίνος Φιλλιπίδης*

doi: [10.12681/elrie.804](https://doi.org/10.12681/elrie.804)

Αγορά Εργασίας και Απασχόληση κατά την Περίοδο της Οικονομικής Κρίσης στην Ελλάδα

Σοφία Αναστασίου¹, Κωνσταντίνος Σιασιάκος², Κανέλλος Τούντας³, Κωνσταντίνος Φιλλιπίδης⁴

anastasiou@yahoo.com¹, k.siassiakos@asep.gr², kstoudas@gmail.com³, kost_philip@hotmail.com⁴

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να αναδείξει τις εξελίξεις στην απασχόληση και κοινωνική ανάπτυξη κατά τη περίοδο της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα και τις προοπτικές, με έμφαση στη Περιφέρεια Στερεάς Ελλάδας, όπου παρουσιάζει ποσοστό ανεργίας υψηλότερο από τον πανελλαδικό μέσο όρο. Η οικονομική δραστηριότητα έχει μειωθεί σημαντικά. Η ανεργία των νέων, των γυναικών, η αύξηση των ευέλικτων μορφών απασχόλησης και ιδιαίτερα η αύξηση των μακροχρόνια ανέργων αλλά και το υψηλό ποσοστό της μη ηθελημένης μερικής απασχόλησης αποτελούν χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας των τελευταίων χρόνων, ενώ σημειώνεται μικρός αριθμός προσλήψεων σε οργανισμούς του ευρύτερου δημόσιου τομέα, σε σχέση με την περίοδο πριν την οικονομική κρίση. Η ύπαρξη γερασμένου πληθυσμού, η μεγάλη ανεργία και η σημαντική μείωση του βαθμού απασχόλησης αποτελούν σημαντικούς ανασταλτικούς παράγοντες για την ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού και η μεταστροφή του αρνητικού κλίματος θεωρείται αναγκαία, δεδομένου ότι το ανθρώπινο δυναμικό επηρεάζει τις παραγωγικές δυνατότητες της οικονομίας. Παρουσιάζονται στοιχεία για την Ελληνική αγορά εργασίας που αναδεικνύουν την ταυτόχρονη αύξηση της ανεργίας, την πτώση της οικονομικής δραστηριότητας, τη μείωση των αποδοχών και την κατακόρυφη πτώση των ξένων επενδύσεων.

Λέξεις κλειδιά: Αγορά εργασίας, ανεργία, οικονομική κρίση, Ελλάδα

Abstract

The purpose of the present work is to describe the short and long term changes in the Greek labor market during the current economic crisis. During the recent period of Greek credit crisis, several changes in the labour market occurred. The country's economy collapsed and all sectors exhibited rising unemployment and reduced employment particularly for the young, the women and the long term unemployed. The labour market exhibits rapidly falling wages and increased short term or part-time employment. In the public sector there is a limited number of job vacancies, with the majority of them being short term seasonal employment contacts. The ageing population combined with rising unemployment and limited investment foreign creates unfavourable conditions for the development of training programs for the employed and/or unemployed. This negative side effect of the economic crisis should be reversed as human resources development is a prerequisite for future economic growth in Greece.

Keywords: Labour market, unemployment, financial crisis, Greece

1. Εισαγωγή

Η παγκόσμια οικονομική κρίση είχε επιπτώσεις στις κοινωνικοοικονομικές παραμέτρους των ευρωπαϊκών χωρών, συμπεριλαμβανομένης της περιοχής των Βαλκανίων. Κατά τη πρόσφατη περίοδο, στη χώρα μας έχουν σημειωθεί δραστικές αλλαγές στις εργασιακές σχέσεις και την αγορά εργασίας. Κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης η Ελληνική οικονομία χαρακτηρίζεται από διαρκή και αισθητή μείωση της οικονομικής δραστηριότητας όλων των μακροοικονομικών μεγεθών. Η απασχόληση, το εθνικό προϊόν, οι επενδύσεις και άλλοι

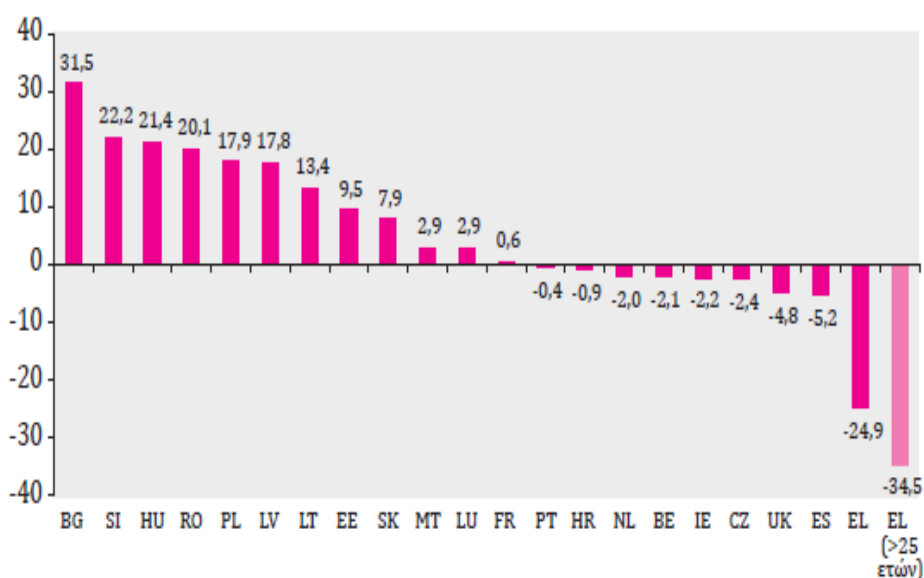
δείκτες αναδεικνύουν πως τα υπάρχοντα προβλήματα έφεραν την ελληνική οικονομία στα πρόθυρα της αδυναμίας πληρωμών και χρεοκοπίας.

Σκοπός της παρούσας εργασίας είναι να αναδείξει τις εξελίξεις στην απασχόληση και κοινωνική ανάπτυξη κατά τη περίοδο της οικονομικής κρίσης στην Ελλάδα, που χαρακτηρίζεται διαχρονικά από ένα εξαιρετικά υψηλό ποσοστό ανεργίας. Στοιχεία που αφορούν την οικονομία, την αγορά εργασίας και την απασχόληση στην Ελλάδα συλλέχθηκαν από δημοσιευμένες εργασίες, την ΕΛΣΑΤ, τη Eurostat και άλλες εθνικές και διεθνείς βάσεις δεδομένων.

2. Η Υπάρχουσα Κατάσταση Της Οικονομίας Στην Ελλάδα

Από την έναρξη της μακροχρόνιας χρηματοπιστωτικής και οικονομική κρίσης που βιώνει η Ελλάδα, η οικονομία της χώρας παρουσιάζει όλα τα συμπτώματα μιας βαθιάς κρίσης. Ο ελληνικός λαός πέρασε και δυστυχώς συνεχίζει να βιώνει εξαιρετικά δύσκολες στιγμές σε μια περίοδο που χαρακτηρίζεται από πολύ υψηλά επίπεδα δημόσιου ελλείμματος και χρέους, το οποίο αρχικά ήταν 300 δισεκατομμύρια ή 129% του ΑΕΠ στα τέλη του 2009 και πλέον ανέρχεται σε μεγαλύτερο από 180% του ΑΕΠ. Κατά τη διάρκεια της οικονομικής κρίσης, η Ελληνική οικονομία χαρακτηρίζεται από διαρκή και αισθητή μείωση της οικονομικής δραστηριότητας όλων των μακροοικονομικών μεγεθών. Η απασχόληση, το εθνικό προϊόν, οι επενδύσεις και άλλοι δείκτες αναδεικνύουν πως τα υπάρχοντα προβλήματα έφεραν την ελληνική οικονομία στα πρόθυρα της αδυναμίας πληρωμών και χρεοκοπίας.

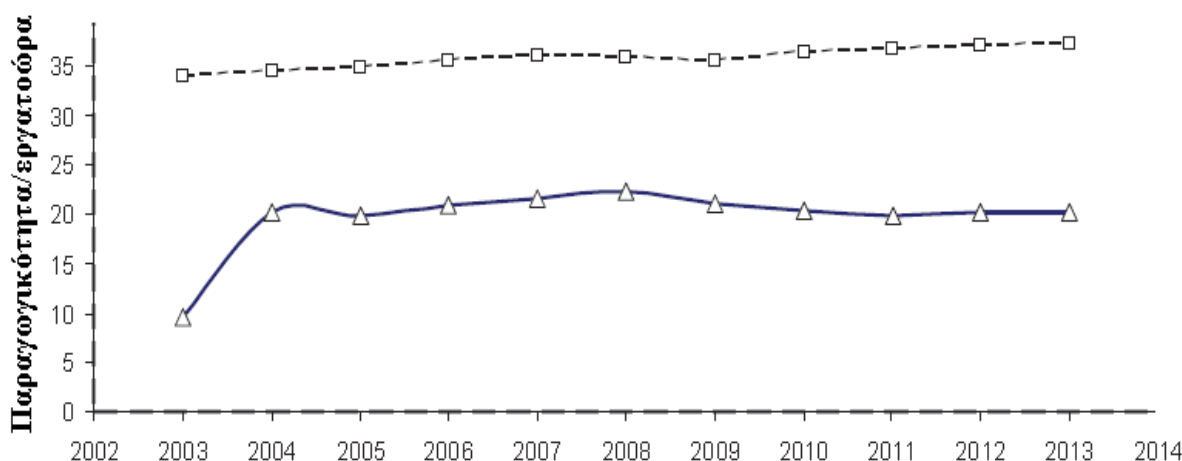
Την ίδια περίοδο, οι εργαζόμενοι αντιμετωπίζουν ένα συνδυασμό από δυσμενείς εξελίξεις που συμπεριλαμβάνουν την μείωση του εισοδήματος τους (Σχήμα 1) αλλά και την αύξηση της παραγωγικότητας τους ανά εργατοώρα (Σχήμα 2α & 2β) την επισφαλή εργασία, την ανεργία και την δραματική μείωση του εισοδήματος σε μια περίοδο που οι άμεση και η έμμεση φορολογία έχουν οδηγήσει σε αδυναμία πληρωμών των υποχρεώσεων των νοικοκυριών. Οι περικοπές των δημόσιων δαπανών, η αύξηση της φτώχειας και η περιθωριοποίηση οδηγούν σε κοινωνικό αποκλεισμό όλο και περισσότερων ομάδων (Tzanatos & Monogios, 2013, Ifanti *et al.*, 2013).

Σχήμα 1. Σωρευτική μεταβολή κατώτατων πραγματικών μισθών στις χώρες της ΕΕ την περίοδο 2010-2014 (χιλιάδες ευρώ/έτος) - μεταβολή του κατώτατου μισθού των εργαζομένων (EL) και των νέων (EL<25 ετών) στην Ελλάδα. Πηγή: Eurostat

Σχήμα 2α. Διαχρονική μεταβολή των ετήσιων αποδοχών των Εργαζόμενων στην Ελλάδα (χιλιάδες ευρώ/έτος) Πηγή: OECD (<https://data.oecd.org/greece.htm>)

Σχήμα 2β. Διαχρονική μεταβολή της παραγωγικότητας των Εργαζόμενων στην Ελλάδα (διακεκομμένη γραμμή) και στην Ευρωζώνη (η μπλε γραμμή). Πηγή: Anastasiou *et al.*, 2014)

Παρομοίως, σε άλλες χώρες που βίωσαν βαθιά οικονομική κρίση παρατηρήθηκαν σημαντικές επιπτώσεις σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο. Όπου κατά την περίοδο μια οικονομικής κρίσης που βίωσαν και βιώνουν υπερχρεωμένες χώρες, καταγράφεται αύξηση της μικροεγκληματικότητας, των αυτοκτονιών, της συχνότητας εμφάνισης προβλημάτων ψυχικής υγείας, της θνησιμότητας & νοσηρότητας, της υπογεννητικότητας, της μετανάστευσης και της ανισότητας (Economou *et al.*, 2013).

3. Μείωση Του Εισοδήματος Και Αύξηση Της Ανεργίας

Με την έναρξη της οικονομικής κρίσης παρουσιάστηκαν μειώσεις σε μισθούς ιδιωτικών και δημόσιων υπαλλήλων και ραγδαία άνοδος της ανεργίας σε ιστορικά υψηλά επίπεδα όπου και παραμένει μέχρι σήμερα. Η ανεργία των νέων και των γυναικών, το ποσοστό των μακροχρόνια ανέργων, των εργαζομένων με ευέλικτες μορφές απασχόλησης και το ποσοστό της *μη ηθελημένης* μερικής απασχόλησης, αποτελούν χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας των τελευταίων χρόνων στη χώρα μας.

Δυστυχώς, η μείωση του εισοδήματος των νοικοκυριών συνοδεύτηκε από μια πρωτόγνωρη έξαρση της ανεργίας που στα τέλη του 2013 όπου ξεπέρασε το 27,3%, με τη χώρα μας να παρουσιάζει διαχρονικά το υψηλότερο ποσοστό ανεργίας στην ΕΕ. Ταυτόχρονα, λόγω της παρατεινόμενης ύφεσης, το ποσοστό των μακροπρόθεσμα ανέργων έχει ξεπεράσει το 67%. Το 2014 οι άνεργοι νέοι εμφάνισαν ποσοστό ανεργίας 49,8% και το ποσοστό των ανέργων γυναικών ήταν 28,9% (Σχήμα 3 & 4).

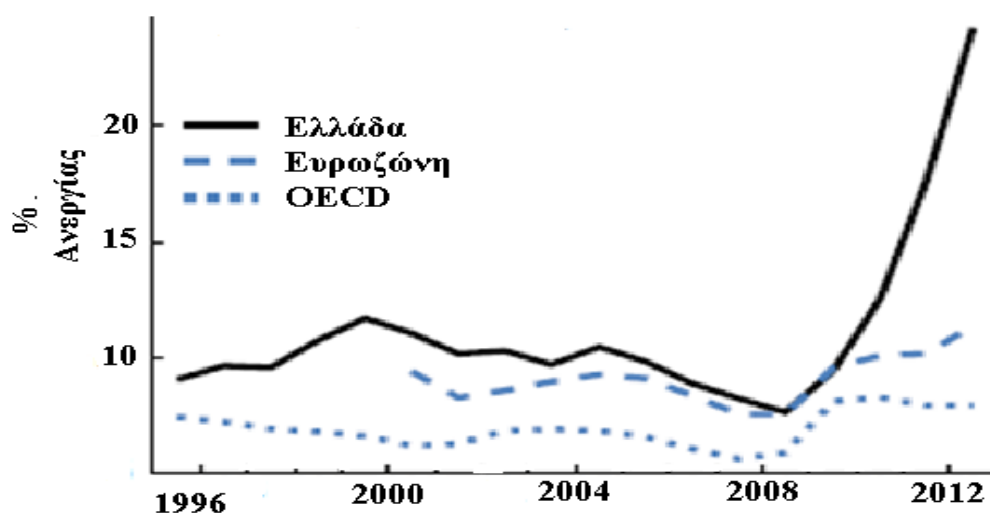

Σχήμα 3. Διαχρονική μεταβολή της ανεργίας των Γυναικών στην Ελλάδα . Πηγή: Eurostat

Σχήμα 4. Διαχρονική μεταβολή της ανεργίας των νέων στην Ελλάδα. Πηγή: Eurostat

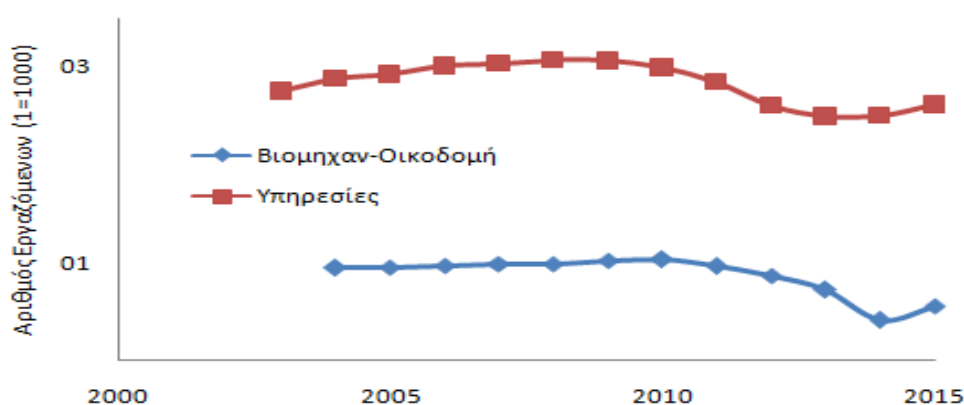
Το μέγεθος του προβλήματος στην αγορά εργασίας στην Ελλάδα, εν μέσω της παρατεταμένης οικονομικής κρίσης, δυστυχώς απεικονίζεται και στη συνεχή αύξηση της ανεργίας σε μια χρονική περίοδο που παρουσιάστηκε βελτίωση σε άλλες χώρες (Σχήμα 5).

Σχήμα 5. Σύγκριση της διαχρονικής μεταβολής της Ανεργίας στην Ελλάδα την Ευρωζώνη και στις χώρες του Ο.Ο.Σ.Α. (OECD). Πηγή: Eurostat, OECD. <https://data.oecd.org/greece.htm>

4. Δραματική Πτώση Όλων Των Κλάδων Της Ελληνικής Οικονομίας Και Ισχνές Προοπτικές Στην Αγορά Εργασίας

Την ίδια περίοδο που άλλες Ευρωπαϊκές χώρες παρουσίασαν βελτίωση σε διάφορους οικονομικούς δείκτες, στην Ελλάδα παρουσιάστηκε μια διαχρονική μείωση των θέσεων εργασίας σε όλους τους οικονομικούς κλάδους (Σχήμα 6). Μέσα σε ένα σκληρό απολύσεων και κλείσιμο επιχειρήσεων και αύξηση της έμμεσης και άμεσης φορολογίας, η ανάγκη αλλά και η δυσκολία εύρεσης εργασίας είναι ακόμα πιο ορατή στους νέους και για άτομα με ηλικία >50 ετών (Anastasiou, 2014)

Σχήμα 6. Διαχρονική μεταβολή του αριθμού των εργαζόμενων στον κλάδο των Υπηρεσιών και σε βιομηχανικές και οικοδομικές δραστηριότητες στην Ελλάδα. Πηγή: (<https://data.oecd.org/greece.htm>)

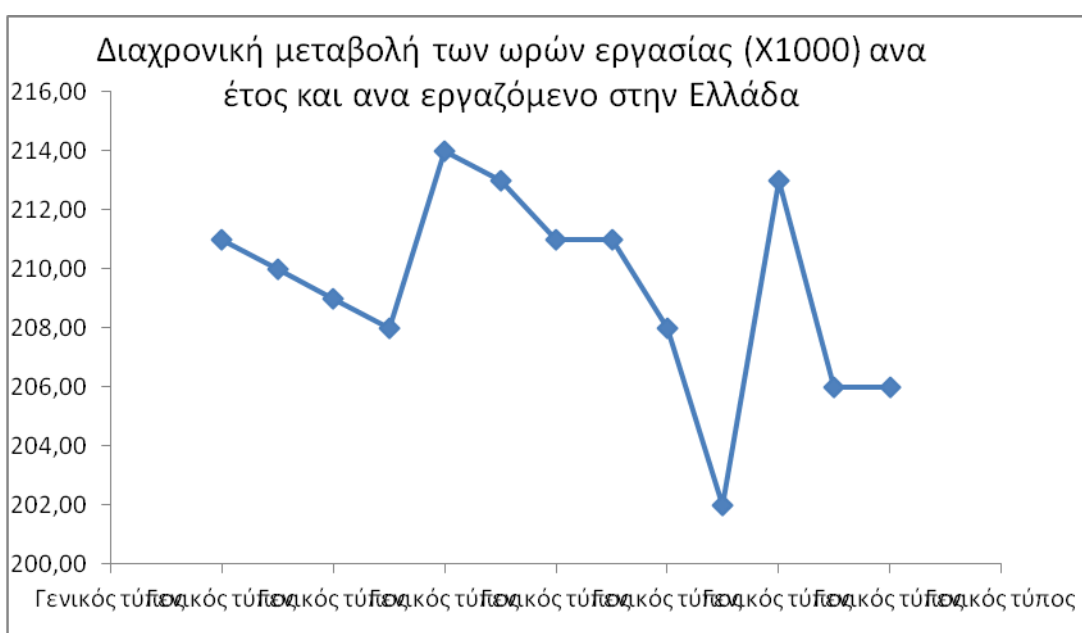
5. Αγορά Εργασίας Και Προοπτικές Για Αύξηση Της Απασχόλησης

Η πρόσβαση στην εκπαίδευση, στην επιμόρφωση και στην αγορά εργασίας αποτελεί θεμελιώδες δικαίωμα των πολιτών.

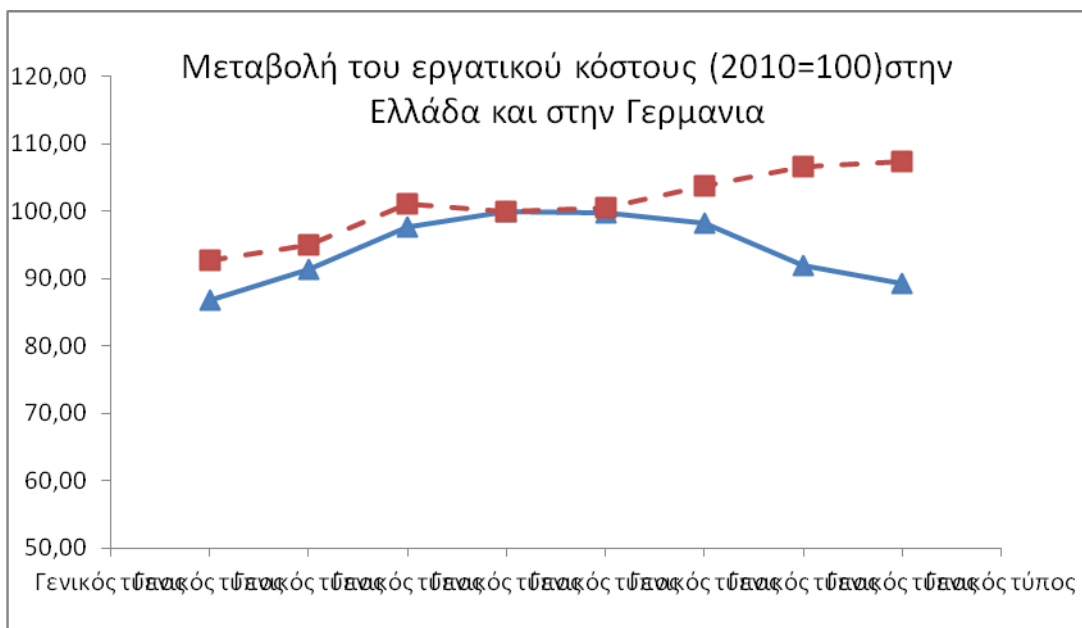
Κατά την διάρκεια της οικονομικής κρίσης, η Ελλάδα εμφάνιζε αρκετά έντονα και ιδιαίτερα μεγαλύτερου μεγέθους προβλήματα από αρκετές άλλες Ευρωπαϊκές χώρες, με την ανεργία να παραμένει ένα ιδιαίτερα οξύ πρόβλημα. Ίσως το ίδιο αυτό πρόβλημα, να αποτέλεσε και ένα «κίνητρο» για να γίνουν αρκετά βίαιες προσαρμογές και αλλαγές στην εργατική νομοθεσία με αποτέλεσμα την εφαρμογή νέων νομοθετικών ρυθμίσεων που μεταξύ άλλων, περιλάμβαναν περικοπές συντάξεων, αύξηση του ορίου ηλικίας για συνταξιοδότηση, μείωση της ελάχιστης αμοιβής των εργαζόμενων κατά ένα μεγάλο ποσοστό, 22% έως 32% ανάλογα με την ηλικία και την εμπειρία, αύξηση της μερικής απασχόλησης, αναστολή αυξήσεων των αποδοχών μέσω μισθολογικών ωριμάνσεων και άλλα μέτρα που αποσκοπούσαν στην ενθάρρυνση των επενδύσεων και τη μείωση της ανεργίας.

Στην πράξη, την περίοδο που επικράτησε ο *συνδυασμός* της οικονομικής κρίσης και των αλλαγών στον εργασιακό χώρο, η ανεργία αυξήθηκε ενώ οι ώρες εργασίας των εργαζομένων παρέμειναν σε επίπεδα υψηλότερα από άλλες χώρες. Για παράδειγμα, τη περίοδο 2000-2014 οι Έλληνες εργαζόμενοι εμφάνισαν κατά μέσο όρο περισσότερο από 2000 ώρες εργασίας ανά έτος (Σχήμα 7), ενώ την ίδια περίοδο η ΗΠΑ και η Γερμανία είχαν αρκετά μικρότερο σύνολο ωρών εργασίας, 1800 και 1300 αντιστοίχως.

Αυτά τα δεδομένα υποδηλώνουν πως κατά τη περίοδο της οικονομικής κρίσης, μία περίοδο που μειώθηκε το εισόδημα των εργαζόμενων στην Ελλάδα, εμφανίζεται ταυτόχρονα και μεγάλη εργασιακή «καταπόνηση» (ώρες εργασίας /εργαζόμενο) των εργαζομένων που ίσως και να θεωρούνται ως οι «τυχεροί» αφού διατηρούν ακόμα την εργασία τους. Αυτή η εικόνα απεικονίζεται και στο επίπεδο της μείωσης των αποδοχών των εργαζομένων στην Ελλάδα όπου την περίοδο 2000-2014, υπήρξε σημαντική μείωση του εργατικού κόστους με μεταβολή από το 2010 έως το 2014 που έφτασε σε επίπεδο -10,8% στην Ελλάδα, σε μια περίοδο που αυξήθηκε σε επίπεδο >+7% στις ΗΠΑ και την Γερμανία (Σχήμα 8).

Σχήμα 7. Διαχρονική μεταβολή των ωρών εργασίας ανά έτος και ανά εργαζόμενο στην Ελλάδα
Πηγή: Eurostat.

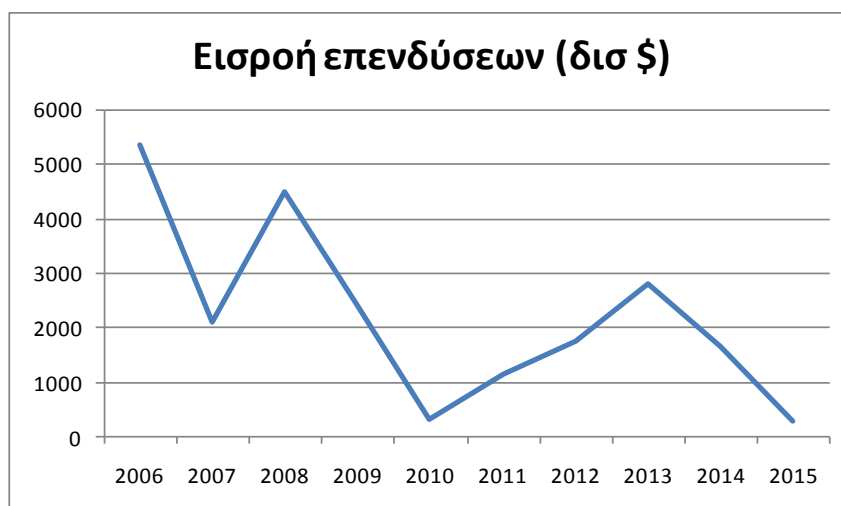

Σχήμα 8. Διαχρονική μεταβολή του εργατικού κόστους (2010=100) στην Ελλάδα (γραμμή με τρίγωνα) και στην Γερμανία (γραμμή με κύβους)
 Πηγή: Eurostat

Όπως έχει ήδη επισημανθεί, σε περιόδους κρίσης είναι «αναμενόμενο» να μειωθεί το ΑΕΠ, να αυξηθεί το δημόσιο χρέος - ως ποσοστό του ΑΕΠ - και να αυξηθεί η ανεργία. Υπό παρόμοιες συνθήκες, σε άλλες χώρες υπήρξαν διάφορες αντιδράσεις που συμπεριλάμβαναν την υποτίμηση του εθνικού νομίσματος, καθιστώντας με αυτόν τον τρόπο μικρότερο το χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ, αλλά αυτή η επιλογή δεν ήταν διαθέσιμη σε μια χώρα της Ευρωζώνης. Άλλες πολιτικές που εφαρμόστηκαν συμπεριλάμβαναν τη μείωση των αποδοχών και γενικά του εργατικού κόστους ώστε να αυξηθεί η προσέλκυση επενδύσεων και να αυξηθεί η παραγωγικότητα και ανταγωνιστικότητα της οικονομίας μέσω της αύξησης της παραγωγικότητας του ανθρώπινου δυναμικού.

Ειδικά μετά την έναρξη της περιόδου της χρηματοπιστωτικής κρίσης που βιώνει σήμερα η Ελλάδα, υπάρχουν αποτρεπτικοί παράγοντες για επενδύσεις αφού είναι περιορισμένες οι δυνατότητες χρηματοδότησης από χρηματοπιστωτικά ιδρύματα.

Επιπλέον, οι συνθήκες αβεβαιότητας σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο - σε συνδυασμό με απρόβλεπτες καταστάσεις σχετικά με τη φορολόγηση των επιχειρήσεων - δεν συνέβαλλαν στη προσέλκυση ξένων επενδύσεων με αποτέλεσμα να υπάρχει δραματική πτώση της εισροής επενδύσεων στην Ελλάδα (Σχήμα 9).

Σχήμα 9. Διαχρονική πτώση της εισροής επενδύσεων από το εξωτερικό στην Ελλάδα. Πηγή: OECD.

Η ανεργία αποτελεί μια σοβαρή επίπτωση της χρηματοπιστωτικής κρίσης που βιώνει σήμερα η Ελλάδα. Παρόλο που υπάρχουν αρκετές αρνητικές παράμετροι για προσέλκυση επενδύσεων, υπάρχει μια αντικειμενική ανάγκη των ξένων επενδυτών αλλά και των Ελληνικών επενδυτικών σχημάτων για ανάπτυξη και εδραίωση δραστηριοτήτων σε μια χώρα της ΕΕ. Ένα χαρακτηριστικό τέτοιο παράδειγμα είναι των λιμανιών, των Αεροδρομίων αλλά και άλλων κλάδων που φαίνεται ότι υπάρχει ένα σημαντικό ανταγωνιστικό πλεονέκτημα της Ελλάδας.

Αν υποθέσουμε πως σε ένα βαθμό θα προκύψει αύξηση του επενδυτικού ενδιαφέροντος σε κάποια μελλοντική στιγμή, θα πρέπει να υπάρξει προετοιμασία σε πολλά επίπεδα και αρκετά νωρίτερα, ώστε να επιτευχθεί ο στόχος της δημιουργίας συνθηκών οικονομικής ανάπτυξης και μείωσης της ανεργίας. Σήμερα, για παράδειγμα, υπάρχουν περίπου 1.250.000 άνεργοι. Συμφώνα με τις προβλέψεις για μια μελλοντική σταδιακή ανάπτυξη της Ελλάδας, που προβλέπουν οι Διεθνείς Οργανισμοί - όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο - και την αλληλεπίδραση μεταξύ της ανάπτυξης και της ανεργίας (Karfakis *et al.*, 2014) είναι πολύ πιθανόν ότι σε 2 έτη θα υπάρχουν ακόμα τουλάχιστον ένα εκατομμύριο άνεργοι. Πολλοί από αυτούς ίσως να έχουν μηδαμινές προοπτικές εύρεσης εργασίας και ίσως θα πρέπει να υπάρξει σχεδιασμός για επαγγελματική επιμόρφωση αυτών.

Από τη διεθνή εμπειρία προκύπτει ότι, η επαγγελματική κατάρτιση αποτελεί μέσο για τη καταπολέμηση της αυξανόμενης ανεργίας, δεδομένου ότι επιτρέπει στους ανθρώπους να αποκτήσουν προσόντα ώστε να έχουν ευκαιρίες στην αγορά εργασίας. Αυτή η μορφή παρέμβασης στην αγορά εργασίας φαίνεται να αποκτά ιδιαίτερη σημασία σε μακροχρόνιες περιόδους υψηλής ανεργίας σε μια παγκοσμιοποιημένη αγορά. Ενδεικτικό της ανάγκης για αύξηση της συμμετοχής του εργατικού δυναμικού αποτελεί το γεγονός πως σχεδόν οι μισές θέσεις εργασίας στην Ευρώπη απαιτούν μεσαίου επιπέδου προσόντα, πολλά εκ των οποίων αποκτώνται μέσω της *επαγγελματικής εκπαίδευσης και κατάρτισης* (CEDEFOP, Μάρτιος 2015). Σε επίπεδο ΕΕ, έχει διαμορφωθεί η αναπτυξιακή στρατηγική "Ευρώπη 2020" όπου η εκπαίδευση και η επαγγελματική κατάρτιση τοποθετούνται στον πυρήνα της οικονομικής ανάπτυξης, της δημιουργίας των αναγκαίων δεξιοτήτων μιας σύγχρονης και απαιτητικής αγοράς εργασίας και της δημιουργίας νέων θέσεων εργασίας.

Ο διεθνής ανταγωνισμός και η παγκοσμιοποίηση έχουν δημιουργήσει *ανάγκες* για αύξηση της παραγωγικότητας σε όλους τους κλάδους οικονομικών δραστηριοτήτων. Η διεθνή εμπειρία έχει δείξει πως οι επενδύσεις των κρατών σε όλες τις μορφές και βαθμίδες της εκπαίδευσης έχουν θετική επίδραση στο βιοτικό επίπεδο και το εισόδημα των πολιτών (Brunello *et al.*, 2009) αλλά και στη παραγωγικότητα της οικονομίας (Zwick, 2005).

Παρόλο που μπορεί να θεωρείται «φυσιολογικό» να υπάρχει μια χρονική υστέρηση ανάμεσα στην υλοποίηση προγραμμάτων ΕΕΚ και στην εμφάνιση της θετικής επίδρασής τους στη παραγωγικότητα, με αύξηση της προστιθέμενης αξία των προϊόντων, σε παγκόσμιο επίπεδο καταγράφεται αυτή η θετική επίδραση στις οικονομίες των κρατών (Mahlberg *et al.*, 2009).

Η αποτελεσματική επένδυση σε υψηλής ποιότητας συστήματα εκπαίδευσης, κατάρτισης και δια βίου μάθησης αποτελεί σημαντική πτυχή στη κατεύθυνση της επίτευξης βιώσιμης ανάπτυξης δίχως περιορισμούς. Μελέτες δείχνουν πως υπάρχουν σημαντικά οικονομικά οφέλη από την ανάπτυξη των δραστηριοτήτων της ΕΕΚ. Σε πολλές χώρες υπάρχουν δεδομένα που δείχνουν ότι η αμοιβή αλλά και η αποτελεσματικότητα της εργασίας επηρεάζονται θετικά από τη συμμετοχή του ανθρώπινου δυναμικού σε Προγράμματα ΕΕΚ.

Ένα παράδειγμα αυτής της θετικής επίδρασης έχει καταγραφεί στη περίπτωση του Βιομηχανικού Κλάδου της Μεγάλης Βρετανίας. Συγκεκριμένα, πραγματοποιήθηκε έρευνα όπου χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία για τις αμοιβές και τη συμμετοχή των εργαζομένων σε Προγράμματα ΕΕΚ αλλά και τη παραγωγικότητα σε 94 διαφορετικές βιομηχανικές δραστηριότητες για μία περίοδο δεκαεσσάρων ετών. Τα αποτελέσματα της ανάλυσης των δεδομένων έδειξαν πως η αμοιβή των εργαζομένων αυξάνεται με το επίπεδο συμμετοχής τους σε προγράμματα ΕΕΚ, αλλά υπάρχει μια σαφώς μεγαλύτερη αύξηση της αποτελεσματικότητας της εργασίας με την αύξηση της συμμετοχής των εργαζομένων σε προγράμματα ΕΕΚ (Dearden *et al.*, 2006). Παρόμοια αποτελέσματα έχουν αναφερθεί και σε άλλες χώρες. Σε αυτό το σημείο, θα πρέπει να αναφερθεί και το κοινωνικό πλεονέκτημα της μείωσης της ανεργίας από τη συμμετοχή των εργαζομένων σε προγράμματα ΕΕΚ αλλά και την αξιοποίηση των ευκαιριών επαγγελματικής κατάρτισης και επιμόρφωσης όλων των ηλικιακών ομάδων του εργατικού δυναμικού.

Μετά από τόσο μεγάλη περίοδο οικονομικής ύφεσης και ανεργίας και μείωσης των επενδύσεων, η Ελλάδα παρουσιάζει όλα τα «συμπτώματα» μιας χώρας που βιώνει μια βαθιά οικονομική κρίση με *ραγδαίες* αλλαγές στον εργασιακό χώρο και μείωση του μεγέθους και του ρόλου του δημόσιου τομέα στην εθνική οικονομία. Ανεξάρτητα από τις μεσοπρόθεσμες πολιτικές και οικονομικές εξελίξεις, η προσδοκία όλων είναι ότι μακροπρόθεσμα θα αλλάξουν πολλά στη παραγωγική διαδικασία της χώρας. Σε κάθε περίπτωση όμως, θα προκύψουν ανάγκες για ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού. Υπάρχουν ενδείξεις πως τουλάχιστον στα Βαλκάνια, ίσως το ανθρώπινο δυναμικό να αποτελέσει ένα *συγκριτικό πλεονέκτημα* της χώρας και να αποτελέσει ένα κίνητρο για επενδύσεις - σε ένα σκηνικό όπου όπως όλοι το εύχονται - να υπάρχει μια οικονομική, φορολογική και δημοσιονομική σταθερότητα και μελλοντικά μια μορφή οικονομικής ανάπτυξης. Αυτό όμως που θα πρέπει να γίνει από σήμερα είναι να προετοιμαστεί η Ελληνική κοινωνία και για τις ανάγκες που θα προκύψουν στο μέλλον σχετικά με την ανάπτυξη του εργατικού δυναμικού της χώρας. Για παράδειγμα, τα τελευταία χρόνια, η αυτοματοποίηση, η τεχνολογία και η ταχύτητα των αλλαγών ενισχύουν ακόμη περισσότερο τη σημασία της εκπαίδευσης για την εξασφάλιση της επιβίωσης των δημόσιων και ιδιωτικών οργανισμών και της δυνατότητας των εργαζομένων να παραμείνουν στην αγορά εργασίας.

Όπως έχει ήδη επισημανθεί, τα οφέλη από την εκπαίδευση και κατάρτιση είναι πολλά: αυξημένη παραγωγικότητα, μείωση των λαθών κατά τη διάρκεια της εργασίας αλλά και των παρεξηγήσεων και καθυστερήσεων, βελτίωση της προσωπικής - ομαδικής και επιχειρησιακής απόδοσης σε όρους παραγόμενης ποσότητας - ποιότητας - ταχύτητας και συνολικής παραγωγικότητας, ανύψωση του ηθικού και αύξηση της αφοσίωσης των εργαζομένων, μείωση της επίβλεψης των εργαζομένων και της εργασίας τους και μεγαλύτερη ευχέρεια ανάληψης πρωτοβουλιών, μείωση του ποσοστού εργατικών ατυχημάτων, αύξηση της οργανωσιακής σταθερότητας, της ικανότητας άμεσης προσαρμογής σε αλλαγές, αυξημένη ελκυστικότητα του εργοδότη που εφαρμόζει προγράμματα εκπαίδευσης άρα και ευκαιρίες για προσωπική ανάπτυξη καθώς και ανάπτυξη της οργανωσιακής κουλτούρας προσανατολισμένης στη βελτίωση της απόδοσης.

Η εκπαίδευση και ανάπτυξη του ανθρώπινου δυναμικού θα πρέπει να θεωρείται ως μια σημαντική επένδυση (Παπακωνσταντίνου & Αναστασίου, 2013). Σήμερα ίσως όσο ποτέ άλλοτε στη χώρα μας, η εκπαίδευση παρέχει τη δυνατότητα να ανταποκριθεί το ανθρώπινο δυναμικό στο γενικευμένο αίτημα για αποτελεσματικότητα και αποδοτικότητα του παραγόμενου έργου καθώς και για βελτίωση της ποιότητας των παρεχόμενων υπηρεσιών, τόσο στον ιδιωτικό όσο και στον δημόσιο τομέα. Οι επενδύσεις των ιδιωτικών και δημόσιων οργανισμών στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων του ανθρώπινου δυναμικού τους μπορεί να οδηγήσει σε μεγαλύτερη παραγωγικότητα, περισσότερη καινοτομία ακόμη και σε μεγαλύτερα κέρδη. Ταυτόχρονα, και οι εργαζόμενοι ωφελούνται ανάλογα δεδομένου ότι με την κατάλληλη κατάρτιση βελτιώνουν τις επαγγελματικές τους προοπτικές ενώ αποτελεί και ένα μέσο προστασίας για όσους βρίσκονται στο περιθώριο της αγοράς εργασίας ή αντιμετωπίζουν ιδιαίτερες κοινωνικές δυσκολίες.

6. Συμπεράσματα

Εν κατακλείδι, κατά τη περίοδο της οικονομικής κρίσης που βιώνει η χώρα μας, καταγράφηκε μείωση των αποδοχών, περαιτέρω μείωση του διαθέσιμου εισοδήματος και αύξηση του κόστους διαβίωσης, μείωση του εργατικού κόστους και μια μικρή αύξηση του τουρισμού. Αντιθέτως, υπήρξε μια δραματική μείωση του οικονομικού μεγέθους όλων των άλλων οικονομικών δραστηριοτήτων όπως η οικοδομή, ο κλάδος των κατασκευών, η βιομηχανία και η αγροτική παραγωγή.

Η επαγγελματική εκπαίδευση & κατάρτιση θεωρηθείτε ότι αποτελεί ένα μέσο για τη καταπολέμηση της αυξανόμενης ανεργίας. Η διεθνής εμπειρία έχει δείξει πως οι επενδύσεις των κρατών σε όλες τις μορφές και βαθμίδες της εκπαίδευσης έχουν μια θετική επίδραση στο βιοτικό επίπεδο και το εισόδημα των πολιτών αλλά και στη παραγωγικότητα της οικονομίας (Zwick, 2005; Brunello *et al.*, 2009). Αυτό που μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο είναι η δημιουργία συνθηκών που θα προσελκύσουν επενδύσεις μαζί με την επένδυση στη τεχνολογία και στο ανθρώπινο κεφάλαιο (Anastasiou *et al.*, 2014).

Δυστυχώς, υπό τις συνθήκες της οικονομικής κρίσης που βιώνει η χώρα, υπάρχουν ελάχιστες δυνατότητες για ιδιωτικές ή δημόσιες δαπάνες τόσο στη τεχνολογία όσο και στην ανάπτυξη του ανθρώπινου κεφαλαίου. Είναι πλέον όμως ξεκάθαρο ότι πρέπει να γίνουν οι απαραίτητες προσαρμογές της Ελληνικής οικονομίας προκειμένου να προσφερθούν οι ευκαιρίες για την εκπαίδευση και επιμόρφωση του εργατικού δυναμικού προκειμένου να μην χαθούν οι ευκαιρίες για ανάπτυξη, τη στιγμή που θα προκύψουν όποιες ευνοϊκότερες συνθήκες σε Εθνικό, Ευρωπαϊκό και Διεθνές επίπεδο.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Παπακωνσταντίνου Γ. & Αναστασίου Σ. (2013) *Αρχές Διαχείρισης Ανθρώπινου Δυναμικού. Η διοίκηση του ανθρώπινου δυναμικού της εκπαίδευσης*. Αθήνα: Gutenberg.

CEDEFOP, Μάρτιος (2015). Καλύτερη επαγγελματική κατάρτιση, καλύτερη ποιότητα ζωής. *ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ 9096 EL*.

Ξενόγλωσση

- Anastasiou, S. (2014) Recruitment communication practices in job adverts in Greece through a snapshot of internet sites for job vacancies. *International Journal of Economics and Management Sciences*, 3(2), 9-17.
- Anastasiou, S., Filippidis, K. & Stergiou, K. (2014) Improving labour productivity during the economic crisis in Greece: The possible contribution of Human Resources Practices. *Proceedings of the 24th IBIMA Conference - Crafting Global Competitive Economies: 2020 Vision Strategic Planning & Smart Implementation*. Milan, Italy, pp. 2100-2107.
- Brunello, G., Fort, M. & Weber, G. (2009) Changes in compulsory schooling, education and the distribution of wages in Europe. *The Economic Journal*, 119(536), 516-539.
- Economou, M., Madianos, M., Peppou, L. E., Theleritis, C., Patelakis, A. & Stefanis, C. (2013) Suicidal ideation and reported suicide attempts in Greece during the economic crisis. *World Psychiatry*, 12(1), 53-59.
- Dearden, L., H. Reed & Van Reenen, J. (2006) The impact of training on productivity and wages: Evidence from British Panel Data. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 68(4), 397-421.
- Ifanti, A. A., Argyriou, A. A., Kalofonou, F. H. & Kalofonos, H.P. (2013) Financial crisis and austerity measures in Greece: their impact on health promotion policies and public health care. *Health policy*, 113(1), 8-12.
- Karfakis, C., Katrakilidis, C. & Tsanana, E. (2014) Does output predict unemployment? A look at Okun's law in Greece. *International Labour Review*, 153(3), 421-433.
- Mahlberg, B., Freund, I. & Prskawetz, A. (2009) Firm Productivity, Workforce Age and Vocational Training in Austria. In *Labour Markets and Demographic Change* (pp. 58-84). VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Papadopoulou, O. (2015) The value of Human Capital and Education: A snapshot of Greece. *The Cyprus Journal of Sciences*, 13(3), 29-32.
- Tzanatos, Z. & Monogios, Y. (2013). Public sector adjustment amidst structural adjustment in Greece: Subordinate, spasmodic and sporadic. In *Public sector shock*. Vaughan-Whitehead, D. (ed). Cheltenham: Edward Elgar (pp.259-299).
- Zwick, T. (2005) Continuing vocational training forms and establishment productivity in Germany. *German Economic Review*, 6(2), 155-184.